

és elválaszthatatlan kapcsolata". — Még csak azt jegyzem meg, hogy a szerző nagyon szereti a *stil coupè*-t, a mi néhol szaggattá teszi stílusát és hogy a 6. lap jegyzete elmaradhatott volna.

Dr. Kiss Ernő.

Régi oláh püspökök.

Vechile episcopii românesci a Vadului (Rév), Gevaguluj (Felgyógy), Silvasului (Szilvás) și Bèlgradului (Gyulafehérvár). Irta Bunea Ágoston dr. Balázsfalva. 1902. 8°. 152 l. Ára 2 k 50 f.

Episcopii Petru Paul Aron și Dionisiu Novacovicî etc. (Áron Péter Pál és Novákovics Dénes püspökök vagy az erdélyi oláhok története 1751—1764-ig). Irta Bunea Á. dr. Balázsfalva, 1902. 8°. 498 l. Ára 4 k 50 f.

Az oláhság politikai, művelődési és társadalmi mozgalmi szoros összefüggésben vannak az egyházzal, mely mindig nagyobb szerepet játszott és nagy befolyást gyakorolt a hívekre, ezért az oláh egyháztörténet és az erdélyi oláhok politikai története tulajdonképpen egy és ugyanaz, mert az egyház volt úgyszólván az egyetlen intézmény, melyben szerepeltek, de ezen nem lehet csodálkozni és nem lehet az erdélyi fejedelmek politikájának bűnéül fölhozni, a mint némely oláh történetíró teszi, mivel az oláhok nagy tömege félnomád, tudatlan emberekből állott, kiket először meg kellett nyerni a kulturának s csak azután lehetett az államra nézve hasznos tényezőként fölhasználni.

A XVI. század elejéig nem tudták fejleszteni kulturájukat, nyelvüket, irodalmukat, mert külön egyházaik nem voltak, hanem a róm. kath. püspök alá voltak vetve, később ugyan a reformáció következtében megindult a művelődés, az erdélyi fejedelmek buzgólkodását szép eredmény jutalmazta, de ezt csakhamar megsemmisítéssel fenyegette az a harc, melyet a róm. kath. egyházzal kötött „unio“ idézett elő s a mely két táborra osztotta az oláhokat, az egyik részen voltak — a mint az író mondja — a fölvilágosult és előrelátó gör. katolikusok, kik nem engedtek az izgató szerbek csábításainak, a másik részen az értelmetlen és naiv gör. keletiek. Az oláh történetírók közül kevesen hatoltak bele mélyebben az oláhoknak XV—XVII. századi történetébe, nem kutattak leikiismerelesen ez irányban, hanem megelégedtek egy-egy czélzatos forrással, mely természetesen egyoldalúságra és téves következtetésekre vezette őket, ellenben az író oklevéltári kutatások alapján s a hiteles adatok helyes fölhasználásával írta meg e kor történetét, arra törekedve, hogy a multat a maga valódi tisztaságában állítsa az olvasó elé.

Szerző az első munkájában a révi, felgyógyi, szilvási és gyulafehérvári oláh püspökségek történetét tárgyalja, röviden vázolja főbb pontokban. Kimutatja, hogy tarthatatlan azoknak az oláh történet-

fróknak álláspontja, kik azt bizonyítgatják, hogy Gyulafehérváron már 1348-tól fogva voltak oláh püspökök, hanem épen azt lehet megállapítani, hogy 1585-ig egyetlen egy oláh püspök sem székelt Gyulafehérváron, sőt ebben az időben tulajdonképen még nem is lehet beszélni oláh püspökökről, mivel az oláhok egyenesen a róm. kath. püspökök alá voltak rendelve. Az oklevelek megemlékeznek néhány püspökről, de ezek részben álpüspökök voltak, részben még állandó székhelyük sem volt, ezek közé tartozik Danes, feleki (Kolozs m.) püspök is, meg a XV. század második felében élt Macarie is, kit a pápa „Episcopus Gallicensis“-nek nevez, a mi azt mutatja, az író felfogása szerint, hogy tulajdonképen Halicsnak volt a püspöke.

Az első püspöki székhely, mely huzamosabb ideig főmállott, *Rév* volt (Szolnok-Doboka megye). Ez a püspökség a moldovai vajdák buzgolkodása következtében keletkezett, kik Csicsó várával együtt akkor nyerték birtokúl, midőn a magyar királyok főnhatósági jogát elismerték. Azonban nem volt hosszú élete e püspökségnek, mert a reformáció rohamos terjedése megsemmisítette; mindössze csak négy püspöke volt.

A második oláh püspökség székhelye *Felgyógy*, régi magyar nevén Földiód (Alsó-Fehér m.), mely a havasalföldi vajdák tulajdonában volt; püspökei közül egyedül Kristóf ismeretes, de ez is átmegy Szilváásra s ezzel 1574 táján ez a püspökség is megszűnik.

A reformáció terjedése megbontja az oláh egyházak egységét, a mennyiben előbb a lutheránus szászok, majd a református magyarok terjeszteni kezdik közöttük az új tanokat és pedig eredményel, mert az oláhok közül sokan tértek át a református hitre. Az új hit terjedését nagy mértékben elősegítette az is, hogy János Zsigmond fejedelem kálvinista hitű magyar nemest választott püspökké s alája rendelt mindenféle oláh papot és szerzetest; midőn azonban Báthory István lép a trónra, megváltozik a helyzet, mivel a fejedelem azok fölé, kik nem hívei a reformációnak, más püspököt nevez ki és ezzel megveti alapját a *szilvási* (Hunyad megye) püspökségnek, mely szintén rövid életű volt (1572—85.).

Miután a szilvási püspökség megszűnt, *Gyulafehérváron* alakúl új püspökség, melyet Vitéz Mihály havasalföldi vajda pártfogol; a vajda bukása után hanyatlásnak indul ez a püspökség is, az önálló oláh püspökök lassanként mindinkább közeledtek a reformációhoz; ezt az erdélyi fejedelmek is elősegítették, midőn a püspököket csak bizonyos föltételek alatt választották meg, I. Rákóczy György pedig az oláhokat egyenesen a református püspök alá rendelte. Az oláhok akkor már két részre oszlottak vallási tekintetben, egyik részük még megmaradt a régi hiten, de a református püspök alatt, a többi meg már egészen a kálvinizmus híve volt.

II. Rákóczy György szerencsétlen lengyelországi hadjárata után a gyors fejedelmváltozás maga után vonta a püspökök változását is, a gyulafehérvári püspökség hanyatló félben van, majd III. Károly alatt átalakul *fogarasi* püspökséggé. Ugyanekkor már megindul az „unio“ is a róm. kath. egyházzal s az oláhok két részre szakadnak: a gör. kel. és gör. kath. felekezetekre s megkezdődik a két felekezet között a harc, mely hosszú ideig gátolta az oláhok művelődését, noha az az erdélyi fejedelmek buzgólkodásai folytán igen szép fejlődésnek indult; különben is az unio kulturális hatása kezdetben csak a magasabb papirendre terjedt ki, a nép nagy tömegét még csak nem is érintette.

Mintegy folytatásul, szerző a második munkájában a XVIII. sz. közepének egyháztörténetét írja meg. Ez a kör, mely Áron Péter gör. kath. püspök küzdelmeit foglalja magában, csak másfél évtizedre terjed ki, mégis az erdélyi oláhok történetének egyik legmozgalmasabb része, mert a két felekezet folytonos küzdelemben áll egymással.

E küzdelmekből Áron Péter püspök emelkedik ki, az ő alakjához van forrva az egyház története. Áron Péter papi családból származott s miután tanulmányait Rómában befejezte, Klein, fogarasi gör. kath. püspök mellé került vikáriusnak; Klein püspök lemondása után őt emelték a püspöki székre (1752.) melyet tulajdonképen csak 1754-ben foglalhatott el. Püspöksége alatt nagy veszély fenyegette az egyesült egyházat, mely ellen az orthodox szerbek fölígatták az unioval elégedetlen oláhokat, s a hol lehetett, visszatértették a régi egyház kebelébe. A többszörös izgatás következtében az erdélyi oláhok között nyílt lázadás tört ki, melyet csak fegyveres erővel lehetett elnyomni, de csak akkor, midőn Sofronie kaluger, a főizgató Havasalföldre menekül.

A hosszú ideig tartó Sofronie-féle lázadás alkalmával több kolostor elpusztult, a melyeknek újraképzése és szervezése Áron Péter püspöknek köszönhető. Ugyancsak püspöksége alatt nyílt meg a balázsfalvi 3 osztályú iskola is, melyben már a magyar nyelvet is tanították; a 3-ik osztályban a papi pályára készítették elő a tanulókat s itt tanították azokat a fölszentelt papokat is, kiknek még nagyon fogyatékos volt a tudományuk; 1759-ben már 500 tanuló látogatja ezen iskolát. A következő évben megnyílt a külön szervezett papnövelő intézet is s ezzel kapcsolatosan egy új kolostort építtetett a püspök Balázsfalván, továbbá új fölszereléssel látja el a balázsfalvi nyomdát, melyet I. Rákóczy György állított föl Gyulafehérvárra, honnan sok viszontagság után Balázsfalvára kerül.

Az író ezután áttér az oláh nép műveltségi állapotára, művelődési mozgalmaira, az egyház szervezetére, leírja az oláh nép helyzetét, a három nemzethez és a többi vallásfelekezethez való viszonyát, szóval egy kis részt szentel munkájában a művelődéstörténetnek.

Áron Péter 10 évi tényleges püspöksége után 1764. márcziusában halt meg, midőn a mármarosai egyházakat vizsgálta, holttestét Balázsfalvára vitték s ott temették el, mint legnagyobb püspöküket, kinek iskolájából „napfény és világosság áradt az oláhokra!” És ez az állítás nem túlzott, mert tényleg Áron Péter püspök rakta le a művelődés alapját fáradhatatlan buzgalommal, nem riadva vissza a súlyos megpróbáltatásoktól s míg Klein püspök a mai megvalósíthatatlan oláh nemzeti aspirációknak rakta le az alapját, Áron Péter igazi hivatását teljesítette, megvetette az alapját az oláh népkulturalis fejlődésének.

Az író munkáiban arra törekedett, hogy a történeti igazságokat a maguk eredeti tisztaságában adja elő és nem hajlott meg ama már valóságos oláh történeti dogmákká lett valótlanságok előtt, melyek nagy számmal fordulnak elő az oláh történetírásban. E hamisításokkal — írja Bunea — képtelenné tették a művelt társadalmi osztályt arra, hogy megismerje a múltat, hogy megítélje a jelent és hogy tájékozást szerezhessen jövője felől; ezek a szándékos elferdítések idézték elő azt, hogy az oláh történetírás a művelt nemzetek előtt nevetség és lenézés tárgya lett. El kell jönnie már egyszer, és azon kísérletek után, melyeket az utóbbi időben Romániában megkezdettek, nincs messze az az idő, midőn a múltat a történeti tények és nem egyes emberek képzelődései szerint ismerjük meg.

Az író különben nagy súlyt fektetett műve hitelességére, ezért más munkákból csak azokat az adatokat veszi át, melyeknek hitelessége kétségre nem vonható. Leggyakrabban teljesen tárgyilagosan és nagyon érdekesen írja le a különböző püspökségek keletkezését, fejlődését, történetét, melyet egy-egy íróval folytatott polemijával élénkít meg. Mindamellet, hogy tárgyilagosságra törekszik, néha a vallási és nemzetiségi kérdésekben elfogult, ilyenkor nem kimél senkit, ki az egyesült egyház érdekei ellen foglalt állást, akár lutheránus szász, akár kálvinista magyar, akár nem-egyesült oláh, kikről azt mondja, hogy úgy tódultak Visarion kaluger mellé, mint az oktalan birkák (ca asemenea oilor próste), mihelyt egyik megindult, a többi mind utána esődült; néhol meg a faji tekintetben való elfogultság csillan ki soraiból, midőn az oláhság állapotát rajzolja s midőn a fényes múltrol, az ősök dicső tetteiről s a jövendő aspirációiról ábrándozik.

Míndezeket figyelembe véve, egész bátran mondhatjuk, hogy az író nemcsak egyháza, hanem saját nemzetisége szempontjából is igen derék munkát végzett, midőn megírta az erdélyi oláhoknak a XV. századtól a XVIII. század közepéig terjedő történetét, a legapróbb részletekre is kiterjedő gondos figyelemmel és csak a hiteles adatokra támaszkodva, ezért az ezen korrallal foglalkozók egész nyu-

godtan és haszonnal forgathatják e munkákat, annyival is inkább, hogy számos olyan adatot foglalnak magukba, a melyek sok történetírónak elkerülték a figyelmét.

Görög Ferencz.

Barabás Miklós emlékiratai.

Közli *Kézdi Kovács László*. Olesó Könyvtár 1255—58. sz.

Barabás Miklós tartalmas pályája bennünket nem csak abból a szempontból érdekel, hogy egyike az először nagyra emelkedett úttörő magyar festőknek, de érdekel azért is, mert Barabás tisztán erdélyi nagyság, a nagyenyedi Bethlen-kollégium neveltje. Ő maga az emberi érzések egyik legnemesebbikének, hálájának a Bethlen-kollégium iránt többször adott kifejezést. Így pl., hogy többet ne említsék, mikor a 80-as évek közepén a kollégium arra kérte, hogy ujonnan épült díszterme számára a nagy fejedelem arczképét megfesse, a legnagyobb készséggel ajánlotta fel, hogy ingyen festi meg a kért arczképet. Pedig ekkor már szemei nagyon gyöngék voltak. A ki látta Bethlen Gábor arczképét, nagy gyönyörűséggel ismeri el, hogy még a Barabás számtalan jól sikerült festményei között is az elsők közé tartozik: hű és kifejező, erőben gazdag, egészen méltó a nagy alapítóhoz. Maga Barabás szerényen elhallgatja ezt emlékirataiban, a hol különben végtelen sok kedves apróságot elmesél a maga gyermek éveiből s ifjú korából, kevesebbet a férfi évek eseményeiről.

Jegyzeteit több év folyamán írta össze, 1897-ben újra átnézte. Tehát utólagosan jegyezte föl emlékezéseit. Bámulatos emlékező tehetségével aprólékos részeket is a valóság teljes megőrzésével tud visszaidézni a múltból. A valóságossággal együtt jár a közvetlenség s ezért emlékiratai kellemes és szórakoztató olvasmányt nyújtanak. Különben Barabás emlékező tehetsége általánosan ismert dolog. Pl. Magyar-Igenben történt meg 1834-ben, hogy távoli rokonát, Kiss Józsefet, ki egy évtizeddel előbb halt volt meg, pusztán az emlékezet alapján oly hűen festette le, hogy az egész környék oda járt csodájára, de egyszersmind hasonló megbízást kapott egy Jánosi nevű birtokostól, a ki leánya arczképét szeretne volna megfestetni. Barbás eleinte vonakodott, de hasztalan. A képpel el is készült. Ám a család kénytelen volt a képet a falról elrejtetni, mert hűségével folyton könnyeket fakasztott.

Ha emlékezetből ilyen hűen tudott rajzolni, bizonynyal hű az írása is. Hűen adja elő, hogy a sanyarú családi körülmények folytán, mint kollegiumi szolga tanuló, mennyi nélkülözésnek volt kitéve. Jóízű humorral emlegeti, hogy mikor és hogyan jutott hozzá az elegendő táplálékhoz. Mi adott ösztönt neki, hogy a festésre adja